

Ценност или стойност – Г. Бакалов срещу Д. Благоев

Георги Найденов*

Резюме: В началото на XX век в България Димитър Благоев и Георги Бакалов превеждат „Капиталът“ на К. Маркс, като за възловите **понятия** в този монументален труд те използват две различни поредици от **термини**. Д. Благоев използва поредицата – ценност, потребителска ценност, разменна ценност, принадлежна ценност и т.н. Г. Бакалов използва поредицата – стойност, потребителска стойност, разменна стойност, принадлежна стойност и пр. Между тях се води дискусия коя от двете поредици е правилният превод на „Капиталът“ на Маркс. В средата и втората половина на XX век в България вече се използва само едната поредица от термини – стойност, потребителска стойност, разменна стойност, принадлежна стойност. В статията се опитваме да покажем, че този спор не е само терминологичен, а е същностен; че той е резултат от взаимното разграничаване на двете основни школи в икономическата наука – на радикалната и на либералната парадигма; че в резултат на взаимното разграничаване на терминологията, общото поле на двете школи е „свито“, и че това е вредно както за едната, така и за другата школа. Според нас, правилни-

* Георги Найденов е доктор на социологическите науки, професор в катедра „Икономическа социология“ на УНСС, e-mail: naidenov@tu-sofia.bg

ят превод на понятията в „Капиталът“ е чрез поредицата: ценност, потребителска ценност, разменна ценност, принадлежна ценност и т.н. По този начин в известна степен се възстановява общото проблемно поле на двете школи.

Ключови думи: Понятия и термини на политическата икономия и макроикономиката, либерална и радикална икономически школи, общо проблемно и терминологично поле на двете школи.

JEL: P16, E00, B00, A14.

Най-напред малко история!

Преди доста години ми попадна „първа“ учебникът „Кратък курс по икономическата наука“ на известния руски революционер, учен, фантаст, политик и т.н. Александър Богданов (1904). В България учебникът е публикуван през 1904 година в превод на Г. Бакалов. Направи ми впечатление, че в този учебник се използват термините „ценност“, „потребителна ценност“, „разменна ценност“, „принадлежна ценност“, вместо изучаваните от нас термини „стойност“, „потребителна стойност“, „разменна стойност“, „принадлежна стойност“. Колкото и неприлично да звучаха за мен тези термини, си помислих, че всъщност използването на тези термини е **напълно резонно**. Защото един от най-важните въпроси на икономическата наука е „Защо стоките

са ценни за хората?“. Съответно, резонно е да се използват термините ценност, разменна ценност и т.н., а не термините стойност, разменна стойност и т.н. (Но същият въпрос може да бъде зададен и по друг начин: „Защо стоките имат стойност за хората?“. И тогава използването на поредицата от термини, свързани с термина „стойност“ „звучат“ съвсем на място!) При използване на този термин, например, формулировката „Цената е паричен израз на стойността на стоките“ ще звучи като „Цената е паричен израз на ценността на стоките“. Който израз, според мен, е съвсем „гладък“ от филологична гледна точка.

С две думи! Стана ми ясно, че една поредица от възлови **понятия** в класическата политикономия, в частност на марксистката политикономия, на български е превеждана и използвана в началото на ХХ век чрез **две** поредици от **термини**. Когато аз бях студент, всички учебници и цялата икономическа литература използваха само едната поредица от термини – стойност, потребителска стойност, разменна стойност, принадлежна стойност. Ние дори **не знаехме**, че се е използвала и другата поредица от термини. Задахох си следните въпроси:

1. Защо едно понятие, което аз знаех чрез термина „стойност“ и свързаните с него други понятия, се е превеждало и използвало чрез два различни термина – „стойност“ и „ценност“!?
2. Очевидно „елиминирането“ на поредицата от термини, свързани с използването на термина „ценност“, е станало по времето на „социализма“. Но **кога именно?** И в каква степен това е станало под идеологическия „натиск“ на руската икономическа наука?
3. Кога в руската икономическа наука е „елиминирано“ използването на термините „ценност“, „потребителна ценност“ и т.н.? Защото е очевидно, че това е станало много по-рано, отколкото в Бълга-

рия, тъй като „социализмът“ е установен в Русия няколко десетилетия преди това да стане в България.

4. Какви са мотивите и аргументите да се изключи терминът „ценност“?

Хипотезата ми тогава беше, че тъй като терминът „ценност“ съдържа елементи на обективност и субективност, но второто **може** да се схване като доминиращо (нещо **за някого** е ценно), то по време на „социализма“ дотолкова, доколкото всякакъв субективизъм е наш „враг“, а в терминът „стойност“ първото – „**нещото**“, доминира над второто – „за някого“, то е наложена поредицата от термини, свързани с термина „стойност“.

Ясно ми беше, че за да изясня тези въпроси, трябва на място в Русия да проверя докога са използвани двете редици термини, имало ли е дискусии коя от двете редици изразява по-добре същността на използваното от Маркс понятие, кога именно се налага едната поредица и дали това е станало в хода на някаква междуфракционна борба в большевишката партия и т.н.

Но докато получа тази възможност, започнах да употребявам в моите публикации и двата термина, като отдавах преимущество на термина „ценност“.

Забелязах, че в последните години и моят колега от УНСС – проф. Николай Ненов, прави същото.

Преди няколко години ми подариха много ценната книга „Суздальские письма“ с документи от последните години на големия руски икономист Николай Кондратиев. В нея скоро прочетох неговото прощално слово при погребението на Туган-Барановски. В това слово той споменава за концепцията на Туган-Барановски за „Трудовата теория на Маркс за стойността“ (Кондратиев 2004: 783). Именно Туган-Барановски е руският учен, който лансира тезата, че освен категорията ценност, в руската политическа икономия трябва да се използва и категорията „стойност“. Тоест, гумата

Дискусия

„стойност“ има не само **ежедневен** смисъл, но и **научен**. И този смисъл е, че с нея се изразяват **разходите** на производството. Нещо различно от съдържанието на категорията стойност. Изхождайки от тази теза, Туган-Барановски лансира в публичното пространство мнение, че марксовата теория за трудовата стойност е уязвима, именно защото се разглежда като теория за стойността, а не като теория за стойността. Тук стигаме до още един въпрос – какво влияние е оказала тази концепция на Туган-Барановски за изместването на термина „стойност“ и налагането на термина „стойност“ в руската, а впоследствие съветска политикономия.

Тези въпроси стоят „открити“ и в момента пред мен. Но за България проблесна „светлина в тунела“. Тъй като съм коментирал тези въпроси пред мои приятели и колеги, проф. Васил Проданов ми обърна внимание на негов разговор с проф. Борислав Борисов във връзка с преводите на „Капитала“ от Димитър Благоев и Георги Бакалов, в които те използват двете поредици термини (*Димитър Благоев е един от създателите на Българската социалдемократия в края на деветнадесети век. До края на живота си той е лидер на „тесните социалисти“, от които възниква Българската комунистическа партия. Георги Бакалов е също един от лидерите на БКП – великолепен публицист и оратор*). След като проф. Борислав Борисов прояви любезност и ми даде възможност да прегледам двата превода, установих, че те не само са превели по различен начин „Капитала“, но са и дискутирали помежду си коя от двете поредици от термини е по-правилно да бъде използвана.

Преводите на „Капитала“ на Д. Благоев и Г. Бакалов са направени по два различни руски превода на немския оригинал. И двамата са се придържали към терминологията на съответния превод. При Д. Благоев преводът на български е направен от руски превод, в който се използва терми-

нът „стойност“, а при Г. Бакалов – терминът „стойност“. Доколко е плод на случайност попадането на единия, или другия превод в двамата големи българи, или всеки от тях е търсил руски вариант с терминология по „негов вкус“, може само да се предположи. Факт е, че Г. Бакалов, когато превежда произведението на А. Богданов, го превежда с използвания от него термин – стойност. Тоест, той е добросъвестен преводач. Така че най-вероятно всеки от тях е търсил руски превод, с терминология, отговаряща на неговото разбиране.

Ето поредицата от термини, която използва Д. Благоев по ред на вкарването им в употреба, тоест по съдържанието на „Капитала“ в неговия превод – потребителна стойност, стойност, субстанция на стойността, величина на стойността, разменна стойност, относителна форма на стойността и еквивалентна форма на стойността, проста форма на стойността, пълна или развърната форма на стойността, развърната относителна форма на стойността, всеобща форма на стойността, парична форма на стойността, мярка на стойността, цената е само идеална форма на стойността, стойността на работната сила, процес на образуване на стойността, стойността на работната сила и стойността, създавана в процеса на труда, са различни величини, процесът на създаването на принадлежната стойност, норма и маса на принадлежната стойност, относителна принадлежната стойност, стойност, пренасяна от машината на продукта, абсолютна и относителна принадлежната стойност, норма на принадлежната стойност, превръщане на принадлежната стойност в капитал и пр. (Маркс, 1905: I-V)

Какви са основанията на Д. Благоев да използва термина стойност, а не термина стойност?

В своя предговор към направения от него превод и издаден през 1905 година първи том на „Капитала“ Д. Благоев обосновава използването на термина стойност по следния начин.

1. Той отбелязва, че в първите преводи на руски на „Капитала“ за немската гума Werth се използва термина „стоимост“. Но че впоследствие повечето руски автори превеждат Werth с термина „ценност“. Така е и в последния превод на Пьотр Струве (*Известен марксист, а впоследствие антимарксист и антиболшевик. Емигрира след Октомврийската революция и гражданската война. Избран за академик през 1916 г. в Руската академия*).
2. Според него, тази смяна в използването на термина „стоимост“ с термина „ценност“ е правилна. Защо? Защото терминът „стоимост“ не отразява вярно съдържанието на немската гума Werth. „Стоимост“ означава **разход**, „обикновено паричен разход за нещо си“. На български език гумата „стойност“, която е буквален превод на руската гума „стоимост“, е „общоупотребителска в смисъл на струвност, т.е. колко или какво струва едно нещо“.
3. Но на тази гума „струва“ в немския език отговаря гумата *kosten* – струва, коства. Но тя няма нищо общо с гумата Werth, която използва Маркс. С гумата Werth Маркс означава обществената субстанция, или обществената същност, която остава в полезните предмети, след като се абстрахираме от техните полезни свойства. „Ако гумата Werth преведем с гумата „стойност“, то много лесно е да се смесиат две съвсем различни понятия – научното с общоупотребителното, обществената субстанция, обща за всички продукти на труда, с разнските по производството им, с цената им във вулгарния смисъл на гумата, което мнозина обикновено и правят“ (Маркс, 1910: XXIV).
4. Това е логично и от гледна точка на произхода на понятието „ценност“. Това понятие възниква в хода на изследване на понятието „цена“. Това изследване води до абстрактното понятие за „ценност“. „Цената е конкретен израз на величина-

та на стоковата ценност чрез паричната система“. (Маркс, 1910: XXIV)

Ето това са аргументите на Д. Благоев. Те се опират на тезите на П. Струве, който в Русия вече много по-детайлно е обосновал необходимостта от тази смяна на термините (*В дискусията Г. Бакалов си позволява да иронизира Д. Благоев – че той не е казал нищо от себе си, а е преписал мнението на П. Струве. „Той (Д. Благоев) навлича ревизионистичното руху на Струве и посяга върху неговите авторски права, като се емчи да мине за оригинален реформатор на икономическата терминология“*) (Маркс, 1910: XXIV).

По какъв начин Г. Бакалов защитава необходимостта понятието Werth да се превежда с термина „стойност“, а не с термина „ценност“?

Той участва в дискусията, като директно се насочва към аргументите на П. Струве, „давайки гумата“ на неговите опоненти от предговора на най-новото руско издание на „Капитала“, под редакцията на А. Богданов. То е преведено от Н. Ленин, И. Степанов и В. Базаров – те са опонентите на П. Струве (*Владимир Илич Ленин понякога е използвал за свой псевдоним и малкото име Николай. Другите двама преводачи са също видни руски революционери и теоретици*). Някъде в текста Г. Бакалов слага кавички, но в повечето случаи преразказва, без да слага кавички. Трудно е да се разбере в изложените аргументи има ли негови собствени тези. Най-вероятно – не!

Тъй като П. Струве излага три типа основания за използване на термина „ценност“ – филологически, принципни и исторически. Ленин, Степанов, Базаров и Богданов също тръгват по тази верига – най-напред критика на филологическите, след това на принципните и накрая на историческите аргументи на П. Струве.

А) Критика на филологическите аргументи на П. Струве

В началото на своята критика опонентите на П. Струве посочват пасажи от

Дискусия

Маркс, от които, според тях, може да се направи извод, че понятието Werth може да се превежда с термина „ценност“, но може да се превежда и с термина „стойност“.

След това, пак с посочване на пасажи, се опитват да докажат, че немската дума Kosten и англицизмът Kost, използвани от Маркс за означаване на конкретен разход, на конкретни разходи, действително в руския език се превеждат с думата „стойност“. Но те не са съгласни, че терминът „стойност“ може да се използва **единствено** в този смисъл. Според тях, той може да се употреби и за означаване на другото понятие – Werth.

На руски език няма дума, която „точно“ да предава смисъла на немската Werth, пишат те. Тезата им е, че понятието Werth е значително по-широко от понятието „ценност“. „Редом със субективно-психологическия, нему е присъщ и строго обективен смисъл: Werth – не е само „предмет на нашата оценка“, „това, което ние ценим“ или „ценност“, но също така „обективно значение“ на даден предмет в дадена област“. (Маркс, 1910: XXVI) И съответно доколкото понятието „ценност“ не изразява тази обективна страна на понятието Werth, то е неподходящо.

Същото се отнася и за понятието „стойност“ в руския език. То пък придава само „обективния смисъл на немския термин, и то съвсем не във всички му универсален обем; стойността е приложима само към ония сфери, дето обективното значение на изследвания предмет качествено се определя и количествено се измерва с някакви изхарчвания, дето „има значение“ и е равносилно на „струва нещо“. Така че, според опонентите на П. Струве, „... нито ценност, нито стойност – даже събрани и двете на едно – не изразяват всички нюанси на думата Werth.“ (Маркс, 1910: XXVI). Следователно, според тях, коя от двете думи ще се използва е въпрос на „целесъобразност“.

Както се вижда, в крайна сметка „критиката“ на опонентите на П. Струве води

до съгласието им с него, че да, понятието „стойност“ означава „струва“. Но може да се използва, въпреки че изразява само обективната страна на понятието Werth, защото другото понятие – ценност, също изразява само една страна на немското понятие – неговата субективна страна.

Да, но там е работата, че понятието „ценност“ изразява не само **субективната**, но и **обективната** страна на понятието Werth. Приёмите, които използват опонентите на Струве, за да докажат, че колкото може да се използва терминът „ценност“, толкова може и да се използва и терминът „стойност“, са **извъннауци**.

- а) Опонентите фалшифицират съдържанието на понятието „ценност“. **Абсолютно не е вярно, че понятието „ценност“ има само „субективно-психологическа“ страна.** Излишно е да се обяснява, че освен духовни има и материални ценности; че само за Джордж Бъркли и субективния идеализъм светът е единствено в съзнанието на човека и т.н. (*Джордж Бъркли е английски философ, създател на ново течение във философията – субективния идеализъм*). Така че съдържанието на понятието „ценност“ е много богато, имайки обективна и субективна страна, също като понятието Werth. И затова е **абсолютно невярно**, че от филологична гледна точка е все едно дали се използва понятието „ценност“ или „стойност“, тъй като и двете са еднакво едностранчиви спрямо съдържанието на понятието Werth;
- б) В икономическата наука още от времето на К. Маркс се води остра борба между две основни школи – от една страна, школата на трудовата теория за ценността, връх на която е марксовата теория, от друга страна – субективната австрийска школа. Разбирането на категорията „ценност“ **субективно-психологически** е основна характеристика на австрийската школа. Нищо подобно

не е характерно за трудовата теория за ценността. Напротив, една от най-важните критики на П. Струве към Маркс в друго негово произведение е, че той разбира понятието ценност единствено **обективно**. Кое то, разбира се, не е вярно. Българинът Д. Благоев, който също е привърженик на трудовата теория, ни най-малко не може да бъде обвиняван, че се придържа към субективно-психологическото разбиране на категорията „ценност“. Приписването на привържениците на трудовата теория на ценността на „греховете“ на враждебната им школа е всичко друго, но не и наука. То се нарича „Вменяване на чужда вина“.

Б) Принципни основания да се предпочитат терминът „стойност“, а не терминът „ценност“.

Основното възражение на опонентите на П. Струве срещу използването на термина „ценност“ е, че според тях по такъв начин се отстъпва от марксовата трудова теория и се преминава към субективната австрийска школа. Как обаче да докажат това нещо? По това време П. Струве е привърженик на трудовата теория за ценността? (*Относно преминаването му в другия лагер – след малко.*) Но ето, че опонентите намират една фраза в произведенията на П. Струве, която според тях показва, че той е преминал в лагера на субективната школа.

Фразата е следната: „Ние мислим, че Маркс никак не е искал да постави разностите, или трудовото изхарчване наместо ценността. В своята теория той само установява зависимостта на общественоекономическото явление „ценност“ от друго явление *от същия порядък* – от трудовото изхарчване (тоест от стойността – бел. моя) ...Моментът на *оценката* е еднакво присъщ както на трудовата, така и на потребителската ценност. ...Маркс се е стремил да обясни същия онзи факт, който е занимавал неговите предшественици

– стопанствената оценка на благата. ...Да се казва вместо ценност – стойност въз основа на това, че ценността се определя от стойността, значи едно равнище на проблема да се поставя вместо самата проблема. Трудовото изхарчване, разбира се, се измерва само с количеството изхарчена трудова енергия – това аналитически следва от понятието трудово изхарчване и не ни обогатява нито със зрънце ново знание.“ (Маркс, 1910: XXVI)

И какво „австрийско“ намират опонентите в тази фраза?

1. Според тях, единствено за представителите на психологическата школа априори е очевидно, че цените на стоките съдържат момент на ценност, т.е. образуват се като резултат на тия или ония *оценки* на стопанисваните блага. Докато според Маркс, пишат опонентите, цените на стоките се формират в процес, който се извършва „зад гърба на производителите“, вън от сферата на техните съзнателни цели и ценности, на техните индивидуални или обществени оценки. (Маркс, 1910: XXVII)

Веднага искам да отбележа следното! Какво противоречие има между тезата на Маркс, че цените на стоките се формират „зад гърба на производителите“, и факта, че „цените съдържат момент на ценност, тоест образуват се като резултат на тия или ония оценки на стопанските блага“? Няма абсолютно никакво противоречие! Напротив, самият Маркс, а заедно с него и Енгелс, следвайки Хегел, акцентират на това, че човешката история е история на хората, с техните воля, чувства, мисли, желания и т.н. И че резултатът от тяхната дейност, векторът на историята, най-често е много различен от техните очаквания, желания, стремежи и т.н. Заслугата на Маркс е именно в това – че разкрива базовите процеси, които стоят по повърхността на историческите събития, а именно – класовата борба, диалектиката на производителни сили и производствени

Дискусия

отношения, диалектиката на икономическата база и политическата, правната и т.н. надстройка и т.н. В частност, в сферата на икономиката, Маркс изобщо не твърди, че конкретните цени не зависят от личните предпочитания, тоест от потребителската ценност, която е различна за различните индивиди, нито от ролята на конюнктурата и регионалните специфики на различните пазари. Напротив – според него зависят! Но той иска да открие каква е **същността** на формиране на цените, при цялото тяхно многообразие. Тоест, както и в историята, какво стои под повърхността на явленията? И затова се **абстрахира** от конкретните регионални, сезонни, индивидуални и т.н. влияния върху цените и търси каква е тяхната „субстанция“. Абстрахирането от тези обстоятелства съвсем не означава тяхното **отричане**. Съвсем не означава, че Маркс отрича очевидния факт, залегнал в основата на цялата икономическа наука – че богатата са **ценни** за хората и че **ценността** на стоките се определя от „нещо си“. От какво се определя ценността на стоките, това е един от основните въпроси на икономическата наука. За нас е важно да покажем, че тезата на опонентите на П. Струве, че в тази конкретна фраза той „напуска“ почвата на трудовата теория за ценността, е невярна.

2. Втората „принципна“ критика е обвинение, че тезата на П. Струве, че производителят **оценява** изразходването на своята кръв, мускули и нерви, и съответно продукта на трудовото им изразходване, няма нищо общо с теорията на Маркс, а е в рамките на психологическата теория. Тезата на П. Струве, според опонентите, е вярна само за простото стоково производство, но не и за капиталистическото производство. Защото капиталистът не цени кръвта, мускулите и нервите на работника, а само възможността чрез тяхното производствено изразходване да получи принадлежна стойност.

Да, вярно е, че оценъчното отношение на капиталиста към работника е такова. Но дали отношението на самия работник към собствената му кръв, мускули и нерви е същото? Не, не е! И съществена страна на историята на развитие на капитализма е в индивидуалната, а впоследствие и организираната класова борба на непосредствените производители за повишаване **ценността** на тяхната работна сила. А ценността на работната сила определя дела на работната заплата в производствените разходи на капитала. Така че и тази теза на опонентите на П. Струве е лишена от основания.

В) Исторически основания да се предпочита терминът „стойност“, а не терминът „ценност“.

В тази част опонентите на П. Струве разглеждат историческите традиции на марксистката политикономия. Те разглеждат тезата на П. Струве, че е правилно да се използва терминът ценност, тъй като това е в парадигмата на класическите икономисти (очевидно става дума за Адам Смит и Дейвид Рикардо), които са създатели на трудовата теория за ценността (*Английските икономисти Адам Смит и Дейвид Рикардо са създатели на класическата политическа икономия*). Опонентите на П. Струве обаче „извъртат“ нещата. Те признават този факт, но го разглеждат като съществена **слабост** на класическата трудова теория. „Действително у класическите икономисти, пишат те, често пъти се срещат опити да защитят трудовата стойност в духа на психологическата теория. Но *в това* отношение класиците не са никакви „предшественици“ на Маркс: очистването на завещаната от класиците теория от всякакви следи от психологизъм е една от най-характерните и съзнателните тенденции на Марксовото учение.“ (Маркс, 1910: XXVIII).

Тук отново опираме до голословното твърдение на опонентите на П. Струве, за

които използването на термина ценност означава „психологизация“. Но може ли да е другояче, след като за тях понятието ценност има само субективна, но не и обективна страна? А в това няма нищо вярно, както вече изтъкнахме.

Изхождайки от **голословното** си твърдение, че терминът „ценност“ **сам по себе** си води до „психологизация“, то тази гума, според тях, „...не е сгодна за предаване на термина Werth.“ (Маркс, 1910: XXVIII)

И все пак! Най-накрая те признават, че немското понятие за потребителска ценност – „Gebrauchswert“, трябва да си се превежда с руския термин „потребителска ценност“. Но че по **технически** съображения те са предпочели да го превеждат като „потребителска стойност“, въпреки филологическа уязвимост на този термин. (Маркс, 1910: XXIX) Но другото понятие – Werth, несъмнено трябва да се превежда с термина „стойност“, защото този термин **изключва** психологическото разбиране на това понятие. Тоест, ако се използва терминът „ценност“, това дава възможност за „психологическо“ тълкуване на понятието Werth при Маркс.

Вярно ли е това? Не смея да твърдя, че **не е** вярно, защото за такова твърдение е необходимо да се изучи цялата литература на така наречения „официален марксизъм“ в този период. Но за творчеството на П. Струве със сигурност **мога** да кажа, че не е вярно. Защото по-късно Струве преминава в лагера на противниците на марксизма. И започва да разглежда понятието ценност не като имащо две страни – обективна и субективна, а като чисто **психологическо** понятие. Счита ли той, че Маркс разглежда Werth психологически? Не, ни най-малко! Струве счита, че Маркс схваща Werth обективистично и в това е неговата грешка. Той счита, че цялата теория на Маркс за обективната трудова ценност е в основата си невярна, защото нейната философска основа е невярна – това е философския ре-

ализъм и универсализъм. Тази теория, като се започне още от Аристотел, mine се през схоластите Анселм Кентърберийски и Тома Аквински, след това през Хегел, Адам Смит и Давид Рикардо и се стигне до Маркс, „не е нищо друго, освен непрекъснато преследване за здраво „вещно“ ядро, за субстанцията на емпирическото явление „цена“; в същото време, то е на второ място, преследване на „universale“ на цените в духа на логическия реализъм... **Ценността** (подчертано от мен) едновременно и като субстанция, и като „universale“ на цените е **безполезно понятие** (подчертано от мен) за познание на емпиричните факти за образуването на цените; то не е нищо друго, освен метафизическа хипотеза, която не може да има никакво приложение в науката.“ (Струве, 1913: XXX)

Забавна е самоувереността, с която П. Струве изпраца в „кошчето на историята“ трудовата теория за ценността (*Не бих искал това ми изречение да се схване като „низходително“ отношение към П. Струве. Напротив, неговата философска подготовка, ерудиция, добросъвестност и т.н. много ме впечатлиха*). Тук проблемът обаче е друг! А именно – защо в рамките на руския марксизъм възниква това остро противопоставяне как да се превежда понятието Werth – като „ценност“, или като „стойност“?

-//-

Моето мнение е следното:

1. Икономическата наука, както и всяка друга обществена наука, освен научната си, има и идеологическа компонента. Различните школи, в различна степен пречувват анализа на икономическите явления през призмата на интересите на едни или други класи и слоеве. Двете основни школи, едната от които води началото си от трудовата теория за ценността, а другата – от австрийската школа за пределната полезност, в момента, според проф. Никола Великов (доайен на УНСС), можем да наречем „радикална“ и „либерална“ (Великов, 2013, с. 15-16) (*Разбира се, трябва да се има пред-*

Дискусия

вид, че това разделение в голяма степен е условно, защото вътре в рамките на всяка от двете школи има огромно разнообразие от течения). Прието е да се счита, че радикалната школа изразява интересите на наемния труд, а либералната – интересите на капитала. През XX век двете школи са, така да се каже, и „териториално“ разделени. В страните от съветския лагер се изучава радикалната школа. В другите страни, в повечето случаи, в университетите се изучават и двете школи, но постепенно в тях добира превес либералната школа. В момента доминацията на либералната школа в целия свят е несъмнена.

2. Сегашната доминация на либералната школа е съвсем естествена. В момента могъществото на капитала е гигантско. Неговата власт над наемния труд е неумоверна. Естествено е една обществена наука като икономиката да се „пригажда“ към условията, в които функционира и се развива. Най-интересното обаче е друго. А именно, че радикалната школа също се „пригажда“ към интересите на капитала. Кое то, обаче, я прави **импотентна**. В така наречените „социалистически“ страни на студентите по икономика се дава отлично базово образование по политикономия на капитализма през призмата на радикалната парадигма. И когато учените с таква образование се занимават с анализ на икономическите процеси в „капиталистическите“ страни, те имат немалки успехи. В същото време, обаче, радикалната школа не е изучавана по отношение на самите „социалистически“ общества. Преподава се дисциплина „Политикономия на социализма“, при която научната компонента е абсолютно оцетена в сравнение с идеологическата. Съответно, научните изследвания на икономиката на „социалистическото“ са бедни и в повечето случаи безсъдържателни. Не че няма такива. Има! (Несъмнени са постиженията, например, на българския икономист, дългогодишен преподавател в

УНСС академик Евгени Матеев. Въпреки че не излизаше извън рамките на официалната идеология, неговото творчество е от тези, които, както се казва, „принадлежат на вечността“) Но **евристичният потенциал** на радикалната парадигма в „социалистическите“ страни изобщо не се използва. В развитите капиталистически страни радикалната парадигма също няма големи успехи в анализа на съветския държавен капитализъм. Едно от малкото изключения са произведенията на Тони Клиф, най-вече изследването му – „Государственный капитализм в России“ (Клиф, 1955).

3. Препоставките за бъдещата **импотентност** на „радикалната“ парадигма в анализа на „социалистическите“ общества се залагат именно в **началото на XX век**. (Впрочем, уместно ли е да се счита официалната икономическа наука в „социалистическите“ страни за представител на радикалната парадигма? Основните изходни точки на официалната икономическа наука са абсолютно противоположни на радикалната парадигма. По тази причина, когато пиша за „радикалната“ икономическа наука в „социалистическите“ страни, поставям кавички.) В този период, от една страна, либералната парадигма вече ясно се е отграничила от радикалната, като утвърждава новия си категориален апарат – полезност (пределна полезност), вместо потребителска ценност, добавена стойност (или може би добавена ценност, както допускам да е верният превод), вместо принадлежна ценност (или принадлежна стойност, както е в момента преводът), и т.н. В Русия също възниква ново течение в марксизма, и в частност в една от най-важните му компоненти – теорията за трудовата ценност, тоест в радикалната икономическа парадигма. Това е така нареченият „болшевикизъм“, или „комунизъм“. Ядро на новото течение в марксистките обществени науки е създадената от Владимир Илич Ленин „теория“ за „социалистическата революция“.

Опорните точки на комунистическата идеология са тезите, че Октомврийската революция в Русия, а и всички революции от този вид са антибуржоазни – „социалистически“ революции, че възникналото в резултат на тази революция общество е посткапиталистическо – „социалистическо“ общество, а доминиращата в тези общества държавна собственост е „обществена“ собственост.

4. Тази нова парадигма се оказва изключително мощна **идеология**. Тя става кристализационно ядро на ефективна система от идеологии и митове. На основата на тази парадигма се изгражда нова **символна вселена**. Всички институции в Русия и в другите „социалистически“ страни, всекидневният живот на населението, взаимоотношенията с другите държави и т.н. се схващат като елементи на новия символен свят. Постепенно лениновата парадигма „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“ се налага в обществените науки и масовото съзнание в целия свят. Това става след 1929 година – след така наречения „Голям скок“ в кооперирането на земята. Бившите идейни противници на большевизма – социалдемократите на II Интернационал, а също и учените с либерални или консервативни нагласи в целия свят, възприемат основните тези на лениновата парадигма (*Разбира се, социалдемократите оценяват отрицателно „социалистическата“ революция, „социализма“ и „обществената собственост“.* Така е например в България в статията на либерала Н. В. Долински „Иде ли края на капитализма?“, публикувана в бр. 4 на сп. „Философски преглед“ на Д. Михалчев през 1930 година). Комунистическата идеология изиграва **силно положителна социална роля** в първия етап на трансформацията на патриархалното общество в капиталистическо. Нейната утопичност и месианство по нищо не отстъпват на идеологията на буржоазните революции през XVI и XVII век –

протестантството, а също и на идеологията на буржоазните революции на XVIII и XIX век – **просветителството**. Тя създава извънредно силно чувство за мисия в новата управляваща класа, създава въодушевление, ентузиазъм и дисциплинираност за гигантска предприемаческа дейност, а също и **морална убееност** в необходимостта от прилагане на безкомпромисно насилие, което е важен фактор за разкъсване на връзката на непосредствения производител с неговите средства за производство и превръщане на масата от населението в наемни работници. Обикновено в рамките на едно десетилетие след „комунистическите“ революции конкурентните символни вселени практически изчезват. Хората с антикомунистически нагласи, колкото и да е странно, без капчица съмнение възприемат основните тези на лениновата парадигма „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“. Отхвърляйки комунизма като **ценност**, антикомунистите го приемат като **визия** на трансформацията. Впрочем, другояче не може и да бъде. Защото, за да има антикомунизъм, преди това трябва да има комунизъм. Двете ценностни системи са като сиамски близнаци. Връзката между тях е лениновата теория за социалистическата революция.

5. Изрично искам да подчертая, че **Ленин е колосална историческа фигура**. По мащаба на своята идеологическа, политическа и държавническа дейност той по нищо не отстъпва на идеолозите на буржоазните революции на XVI и XVII век – Калвин и Лутер. Неговата заслуга за създаване на идеологията на буржоазните революции на XX век – **комунизма**, е напълно равностойна на заслугите на Калвин и Лутер за създаването на **протестантството** – идеология на буржоазните революции през XVI и XVII век. Така че критиката на неговата парадигма не означава отрицателно отношение към неговата личност и неговото дело. На-

Дискусия

против – за мен той е безспорно една от най-великите личности на XX век.

6. Спорът между П. Струве, от една страна, и Ленин и неговите привърженици, от друга страна, относно кой термин трябва да се използва за превод на категорията Werth – „ценност“ или „стойност“, е елемент, част от възникването на новата парадигма в обществените науки и съответно новата идеология на буржоазните революции на XX век. Именно в периода между 1902 и 1918 година Ленин изработва категориалния апарат на новата парадигма. Естествено е, че той се стреми да **отграничи** своята парадигма от цялата дотогавашна „буржоазна“ икономическа наука не само **съдържателно**, но и **категориално**. Тоест, отграничаването на двете школи – радикалната и либералната, се извършва не само от страна на либералната школа, но и от страна на радикалната школа. Преводът на понятието Werth с термина „ценност“, **не отграничава** създаваната от Ленин нова теоретична основа на комунистическата идеология, от тогавашната „буржоазна“ политикономия, тъй била тя и „радикална“. Защото оставя произведението на Маркс – „Капитала“, в традициите на присъщия на трудовата теория на ценността категориален апарат. Докато превеждайки понятието Werth с термина „стойност“, това произведение на Маркс **излиза** от традиционния категориален апарат на трудовата теория на ценността.

7. Този **начин на превод** на редицата от основни категории на икономическата наука в произведенията на К. Маркс изиграва голяма роля във формирането на новата парадигма на социалните науки относно едно от най-значимите явления на XX век – генезиса на капиталистическия начин на производство в развиващите се страни чрез пълна централизация на националния капитал и авторитарна политическа система, тоест съветския държавен капитализъм. Съответно, се явява важен елемент от

създаване на идеологията на буржоазните революции на XX век. Но този начин на превод си има и своята **отрицателна** страна. Защото той допринася съществено за категориалното разкъсване на двете школи в икономическата наука – радикалната и либералната. Либералната школа приема без никакво съмнение новата парадигма, а именно, че в Русия е извършена антибуржоазна революция, че възникналото общество е коренно различно от капиталистическото и че държавната собственост е „обществена“. И започва да нарича икономическата система на това общество „планова“ икономика, която е коренно различна от „пазарната“ икономика на традиционния капитализъм. И съответно не може да бъде изследвана с категориалния апарат на либералната парадигма, защото тя е изработена с оглед на анализа на „пазарната“ икономика. **В това разбиране няма нищо вярно!** Но то е дълбоко вкоренено в идеологическите нагласи на либералните икономисти. Както впрочем, и в идеологическите нагласи на икономистите от радикалната школа, независимо дали работят в „социалистическите“, или в капиталистическите страни. Идеологическите разлики, които се коренят не в това, че двете школи обслужват различни класови интереси – те обслужват едни интереси – на капитала, но на различни национални, териториално обособени капитали, водят до това, че **общото поле** на научна проблематика и категориален апарат се „свива“ като „шагренена кожа“. Идеологическият интерес побеждава научната добросъвестност. Единичните случаи на учени, които работят извън рамките на тези идеологически нагласи, като например Тони Клиф, са обществено и научно **игнорирани**. Ето защо, когато се появява книгата на Янош Корнай за икономиката на дефицита, в която „социалистическата“ икономика се изследва чрез категориалния апарат и методи на либералната парадигма (защото приема за

нормално общо поле на научен инструментариум), тя предизвиква шок (положителен), както сред либералните, така и сред радикалните икономисти (*Янош Корнай е съвременен унгарски икономист, който още по време на „социализма“ написа и публикува своята най-известна книга за централизираната икономика – „Икономика на дефицита“. На български има преведени негови книги за „социализма“ и за „прехода“, например – Корнай, 1996. Социалистическата система: Политическа икономия на комунизма, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“*).

8. Обслужвайки идеологически едрия централизиран държавно-монополистичен капитал в „социалистическите“ страни, радикалната парадигма **се лишава** от своя евристичен потенциал. Тя престава да бъде **критика** на съществуващите икономически отношения. Престава да изразява интересите на наемния труд. Тя все повече се превръща в **схластика**, откъсната от реалността. Докато престижът на дисциплината „Политикономия на капитализма“, в която научният елемент доминира над идеологическия, в „социалистическите“ страни е много голям, то престижът на дисциплината „Политикономия на социализма“, в която идеологическият елемент доминира над научния, е твърде малък.

За съжаление след 10.11.1989 година се преминава в друга крайност. Вместо да се запази дисциплината „Политикономия на капитализма“, по която има отлично подготвен преподавателски състав, радикалната школа е изцяло изключена от учебния процес както в класическите университети, така и в икономическите университети. Започва да се преподава само либералната парадигма. Както се казва – „С мръсната вода изхвърлиха и бебето!“.

През втория мандат на ректора на УНСС, проф. Борислав Борисов, в УНСС, за пръв път в България след 10.11.1989 г. се възстанови катедра „Политическа икономия“ (*Възстановяването на катедрата и*

специалността „Политикономия“ е резултат на няколкогодишни усилия на сегашния почетен Ректор на нашия университет – проф. Борислав Борисов. Но тези усилия си заслужават, защото създадоха нови възможности за развитието на икономическата наука в България. Дано и ректорите на другите икономически университети последват добрия пример!). Тази година в УНСС има прием на студенти по специалност „Политическа икономия“. Силно се надявам, че нашата колегия ще се възползва от добрия шанс поне в тази специалност да се преподава политикономия на капитализма с методологията на класическия марксизъм! Поне в една дисциплина!

Силно се надявам още, че поне ще се обсъди въпросът за терминологичния апарат! Защото доминацията на лениновата **терминология** в момента в България е абсурдна. В превода на произведението на Йозеф Алоиз Шумпетер „История на икономическия анализ“, използваните от Шумпетер понятия са преведени с терминологията на Ленин. Термините са: стойност, разменна стойност, потребителска стойност, принадлежна стойност и т.н., а не ценност, разменна ценност, потребителска ценност, принадлежна ценност и т.н. Редактор на българския превод е социологът Кольо Коев (Шумпетер, 1998). Самият факт, че един компетентен социолог като него, при това с отлично владеене на немски език, и без никакви специални симпатии към ленинизма, приема за нормално да се използва лениновата терминология, а не присъщата терминология на либералната школа, и то за автор от тази школа, е много показателен за състоянието на обществените науки в България.

В моята статия поставям въпроси. Давам мнението си само по някои от тях. Лично аз нямам филологическа компетентност за аргументи против лансираната от Ленин терминология. Моите аргументи са от съдържателна гледна точ-

Дискусия

ка. Но се надявам, че колегите икономисти с нужната филологическа компетентност ще вземат отношение по поставените от мен въпроси.

Цитирани източници:

Богданов, А. 1904. Кратък курс по икономическата наука. Второ, съвсем преработено издание. Варна: Издание на Стефан Георгиев.

(Bogdanov, A. 1904. Kratak kurs po iкономическата наука. Vtoro, savsem preraboteno izdanie. Varna: Izdanie na Stefan Georgiev)

Великов, Н. 2013. Икономическата култура в профил и анфас. том II. София: изд. на Център за еврообразование и наука ООД.

(Velikov, N. 2013. Iкономическата култура в профил i anfas. tom II. Sofia: izd. na Tsentar za evroobrazovanie i nauka OOD)

Клиф, Т., „Государственный капитализм в России“, <http://revsoc.org/archives/884>

(Klif, T., „Gosudarstvennyu kapitalizm v Rosii“, <http://revsoc.org/archives/884>)

Кондратиев, Н. Д. 2004. Суздальские письма. Москва: Отделение экономики РАН, Институт экономики, изд. „Экономика“.

(Kondratiyev, N. D. 2004. Suzdal'skiye pis'ma. Moskva: Otdeleniye ekonomiki RAN, Institut ekonomiki, izd. „Ekonomika“)

Корнай, Я., 1996. Социалистическата система: Политическа икономия на комунизма, София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов.

(Kornay, Ya., 1996. Sotsialisticheskata sistema: Politicheska ikonomia na komunizma, Sofia, Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov)

Маркс, К. 1905. Капиталът. Критика на политическата икономия, том първи. Превод от Д. Благоев. София: Изд. на Партийната социалистическа книжарница и печатница.

(Marks, K. 1905. Kapitalat. Kritika na politicheskata ikonomiya, tom parvi. Prevod ot D. Blagoev. Sofiya: Izd. na Partiynata sotsialisticheska knizharnitsa i pechatnitsa)

Маркс, К. 1910. Капиталът. Критика на политическата икономия. Превел по немото проверено от ФРИДРИХ ЕНГЕЛСА немско издание, Георги Бакалов. Стара Загора. (Самият превод е направен по последното руско издание, под редакцията на А. Богданов)

(Marks, K. 1910. Kapitalat. Kritika na politicheskata ikonomia. Prevel po petoto provereno ot FRIDRIH ENGELSA nemsko izdanie, Georgi Bakalov. Stara Zagora. (Samiyat prevod e napraven po poslednoto rusko izdanie, pod redaktsiyata na A. Bogdanov)

Струве, П., 1913. Хозяйство и цена. Критические изследвания по теории и истории хозяйственной жизни. Част первая „Хозяйство и общество – Цена-ценност.“ С.-Петербург-Москва.

(Struve, P., 1913. Khozyaystvo i tsena. Kriticheskiye izsledvaniya po teorii i istorii khozyaystvennoy zhizni. Chast pervaya „Khozyaystvo i obshchestvo – Tsena-tsennost.“ S.-Peterburg-Moskva)

Шумпетер, Ъ. Е., 1998. История на икономическия анализ, том I и том II, изд. „Прозорец“.

(Shumpeter, Y.E., 1998. Istorija na iкономическия analiz, tom I i tom II, izd. „Prozorets“)